

ਸਤੰਬਰ-ਦਸੰਬਰ 2023

ਜਿਲਦ-1

ਅੰਕ-2

ISSN 2584-0509

ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਅਰ ਰੀਵਿਊਡ/ਰੈਫਰੀਡ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਖੋਜ ਜਰਨਲ

ਖੋਜਨਾਮਾ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ

ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਮੋਢੀ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਆਈ.ਸੀ.ਨੰਦਾ ਵੱਲੋਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨੇਹਾ ਰਿਚਰਡਜ਼ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਗੱਡੀ ਗਈ ਸੀ। ਨੇਹਾ ਰਿਚਰਡਜ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰੰਗਮੰਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਬਹੁਤ ਹਲਕੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਨੇਹਾ ਰਿਚਰਡਜ਼ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'Play Writing and Play Making' ਵਿਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ "1911 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਮੈਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਸੀ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਮੰਚ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਖੇਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਾਟਕ...ਨਾਟਕ ਹਰ ਭਾਂਤ ਬਨਾਵਟੀ, ਅਦਾਕਾਰੀ ਨਹਾਇਤ ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਭਾਸ਼ਣੀ ਢੰਗ ਦਾ ਸੀ, ਸੈਟਿੰਗ ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਭੜਕਾਊ ਅਤੇ ਪੜਦੇ ਭੱਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ"। ਨੇਹਾ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਟਿੱਪਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਹਲਕੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਸੈੱਟ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮ ਵੀ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਨੇਹਾ ਦੀ ਚੇਟਕ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਆਗਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੰਦਾ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨੀ ਰੱਖਿਆ। ਨੰਦਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾ, ਪਾਤਰ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਵੇਸ਼ਭੂਸ਼ਾ ਤੇ ਸਟੇਜ ਸੈਟਿੰਗ ਸਭ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਨੰਦਾ ਨੇ ਅਪਣਾਈ। 1913 ਤੋਂ 1937 ਤੱਕ ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਰਿਹਾ। ਨੰਦਾ ਨੇ ਲੇਖਕ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਅਦਾਕਾਰ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਤੇ ਇਕ ਰੰਗਕਰਮੀ ਵਾਲਾ ਸਮੁੱਚਾ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਇਆ। ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਨੰਦਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ (1937 ਤੋਂ) ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਔਰਤ ਕਲਾਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਮੰਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨੇਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਧਰਮ ਕੌਰ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਔਰਤ ਅਦਾਕਾਰ ਵਜੋਂ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਉਮਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ 1939 ਵਿਚ ਮੰਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ ਜਦੋਂ ਕੇ ਧਰਮ ਕੌਰ ਨੇ 1941 ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ) ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਖੇਸਲਾ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਫੁੱਲ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਆਦਿ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੋਮਪਾਲ ਹੀਰਾ (ਡਾ)
ਮੁੱਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ,
ਦੇਹਰਾ
+91 98158-15892

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚੋਂ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਨੇ 1944 ਵਿਚ ਮੰਚੀ ਨਾਟਕ 'ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ' ਨਾਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਲੀਰਾਂ 'ਤੇ ਤੇਰਨ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। "ਨਾਟਕਕਾਰੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭਰਪੂਰਤਾ ਵਾਲਾ 1913 ਤੋਂ 1947 ਈ. ਤੱਕ ਦਾ ਇਹ ਦੌਰ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਟਕ-ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਹੀ ਕਾਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਨਾਟ-ਖੋਜ, ਨਾਟ-ਆਲੋਚਨਾ ਤੇ ਨਾਟ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ 1933 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਗਿਆਨੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਐੱਲ, ਐੱਸ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, ਅਜੀਤ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਨਾਟਕ ਰਤਨਾਕਰ' ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ।"²

ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਸਿੱਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੀ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਪਟਾ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਟੁੱਟਦੀ ਹੈ ਇੰਡੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (ਇਪਟਾ) ਨੇ 'ਅਮਨ ਲਹਿਰ' ਦਾ ਝੰਡਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾਲੇ-ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਫਰੰਗੀ ਦੇ ਤਸੱਦਦ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਰੰਗਕਰਮੀ, ਗਾਇਕ, ਨ੍ਰਿਤਕਾਰ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਹੋਰ ਕਲਾ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਇਕ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸ ਸਾਂਝ ਨੇ, ਖਿੱਤਿਆਂ, ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਦ ਬੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਸਭ ਆਸ ਬੱਝਣ ਲੱਗੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ-ਮੰਚ ਵੀ ਇਪਟਾ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਇਪਟਾ ਦਾ ਨਾਟਕ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦਾ ਨਾਟਕ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਉਪੇਰਾ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੰਗਕਰਮੀ ਸਨ ਸ਼ੀਲਾ ਭਾਟੀਆ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਬਾਹਰਲਾ, ਜਗਦੀਸ਼ ਫਰਿਆਦੀ, ਤੇਰਾ ਸਿੰਘ ਚੰਨ, ਮੱਲ ਰਾਮਪੁਰੀ, ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਮਸਤ ਆਦਿ ਸਨ। "ਜੋਗਿੰਦਰ ਬਾਹਰਲਾ ਦਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਥੀਏਟਰ, ਚਾਲੀਵਿਆਂ, ਸੱਠਵਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਉਕਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਲਪਨ ਅਤੇ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਉਸ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ, ਮਾਣਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਬਿਠਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਲੋਕਮੁੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਪੱਖੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਇਪਟਾ ਦੇ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਜੁਗਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।"³ ਇਸ ਦੌਰ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚ ਸਾਦਾ ਤੇ ਸਰਲ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਮਿਹਨਤੀ, ਸਿਰਜੀ ਲੋਕ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸਮਰਪਿਤ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਭੰਬਰਾਂ ਤੇ ਡਰਾਮੇ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੰਗਮੰਚ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ

ਵਿਚ ਰੰਗਮੰਚੀ ਗਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਅ ਰਿਹਾ ਸੀ। 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾ ਮਨਾਈ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵੰਡ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਆਜ਼ਾਦੀ' ਤੇ 'ਵੰਡ' ਦੋਵਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਨਾਟਮੰਚ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜੀ ਵਿਚ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਹਰਸਰਨ ਸਿੰਘ, ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ, ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜਸੂਜਾ ਤੇ ਪਰਿਤੋਸ਼ ਗਾਰਗੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਦਾ ਨਾਟਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਨਾਟਕ ਰਿਹਾ। 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਪਟਾ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚ ਮੂਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਪਟਾ ਦੀ 'ਉਪੇਰਾ' ਪਰੰਪਰਾ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਛੋਹਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚਲਾ 'ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਰੰਗਮੰਚ' ਵੀ ਨਾਟਕਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਮੋੜਦਾ ਹੈ। 1966 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ, 1969 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਟਕ ਦੇਵ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ, 1975 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਐੱਸ. ਐੱਸ. ਅਮੇਲ 'ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ' ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ 'ਪੁੰਨਿਆਂ ਦਾ ਚੰਨ', ਗਾਰਗੀ ਦਾ 'ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲ' ਆਦਿ ਨਾਟਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਬਹੁਤੇ ਨਾਟਕ ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੇ ਗਏ। 'ਸਾਡੀ ਪਰੰਪਰਾ' ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ 'ਨਕਲ ਦਾ ਨਾਇਕ ਬਣਾ ਕੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ' ਵਿਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨਾਟਕ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਵੰਗਾਰ ਸੀ ਕਿ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਇਕ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਨਾਇਕ ਬਾਰੇ ਨਾਟਕ ਰਚਿਆ ਜਾਵੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਜੇ ਸਿਰਜਣਾ ਹੋਈ ਉਸ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਿਰ ਰਹਿ ਕੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣਾ, ਬਾਕੀ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਤਿ-ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਆਦਿ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਜਿਹਾ ਨਾਟਕ ਆਪਣਾ ਸੰਚਾਰ ਆਪ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।¹⁴

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤੌਫੀਕ ਭਾਵੇਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਮੰਚ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਪੱਛਮ ਦੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਰਾਹੀਂ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ, ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਕੇ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਨਾਟ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਐਪਿਕ ਥੀਏਟਰ, ਐਬਸਰਡ ਥੀਏਟਰ, ਰੰਗਮੀ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਦੌਰ 1975 ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ

‘ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ’ ‘ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਤਾਂ ਖੜਾ ਹੀ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਲੱਗੀ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਲੱਭਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਮੰਚ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਰੂਪਕਾਂ ਤੇ ਮਿਥਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਨੇ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਪਟਾ ਦੀ ਬੁਝੀ ਹੋਈ ਧੂਈ ਨੂੰ ਮਘਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ, ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ, ਆਤਮਜੀਤ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਚਾਰਨਦਾਸ ਸਿੱਧੂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਦਵਿੰਦਰ ਦਮਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਮਿਤਵਾ, ਨਵਨਿੰਦਰਾ ਬਹਿਲ, ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਤੇ ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਣਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ।

ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਹਰਪਾਲ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਪਾਰਕ ਰੰਗਮੰਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਵੀ ਰੰਗਮੰਚੀ ਸਰਗਰਮੀ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਰਥ ਜ਼ੋਨ ਕਲਚਰਲ ਸੈਂਟਰ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਵਰਗੇ ਅਦਾਰੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਏ।

1975 ਤੋਂ 1977 ਦੇ ਵਰੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਸਵਾਹ ਕਰਨ ਲਈ 1978 ਵਿਚ ‘ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ’ ਦਾ ਕਾਲਾ ਦੌਰ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਮਘਨ ਲੱਗਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਦੌਰ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਸਰਗਰਮ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਤੇ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਨਾਟਕੀ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਕਰਕੇ ਚਰਚਾ ‘ਚ ਰਹੇ। “ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਨਾਟ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦਾ ਸਿਖਰ ਵੀ ਇਹੀ ਦੌਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਯੁਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਜੀਤ ਤੇ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ, ਆਪਣੇ ਪੇਂਡੂ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚਲੇ ‘ਸਪਰੂ ਥੀਏਟਰ’ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਚਰਨਦਾਸ ਸਿੱਧੂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਉਥਾਨ ਹੋਇਆ।”⁵

ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਬਲਦੀ ਦੇ ਬੂਥੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪਿਆ। ਜੇ 1978 ਤੋਂ 1990 ਦੇ ਲਗਭਗ 12 ਵਰੇ ਪੰਜਾਬ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਹਨਾਂ 12 ਵਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਲੋਕ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਬਣਕੇ ਖੜੇ, ਇਹਨਾਂ ਬਾਰਾਂ ਵਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ, ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਜੂਝਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਨਵੀਂ ਨੁਹਾਰ, ਨਵੇਂ ਦਾਇਰਿਆਂ, ਨਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਵੇਂ ਦਿਸਦਿਆਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚ ਨੇ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਮਿੱਥਾਂ ਤੋੜਕੇ ਨਵੇਂ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੰਗਮੰਚ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਲਾ ਵਨੰਗੀਆਂ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਤੀ ਵਾਲੇ ਮਾਹੌਲੇ ਵਿਚ ਪਨਪਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਲਾਵਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਮਿੱਥਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਇਆ, ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 'ਨਾਟਕ ਮੇਲਿਆ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰੰਗਮੰਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਰੰਗਮੰਚ ਸੱਤਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਵੀ 'ਨਿਊ ਥੀਏਟਰ ਮੂਵਮੈਂਟ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਰੰਗਮੰਚ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਪਲਸ ਮੰਚ (ਪੰਜਾਬ ਲੋਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੰਚ) ਦੇ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਗਰੁੱਪ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਏ। ਆਤਮਜੀਤ ਤੇ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਐਲਖ ਵੱਲੋਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗਮੰਚ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੌਰ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਯੁਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚ ਅਤੇ ਪਲਸ ਮੰਚ ਦੇ ਸਾਥੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦਾ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ। ਯੁਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਮੇਲਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਪਲਸ ਮੰਚ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀ 365 ਦਿਨ ਹੀ ਰੰਗਮੰਚੀ ਸਰਗਰਮੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੁਣਨ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਉਹ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਟ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਮ-ਹੁਮਾਅ ਕੇ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਆਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਮੰਚ ਤਿੰਨ ਧਰਾਵਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਮੰਚ
- ਅ. ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਮੰਚ
- ੲ. ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਮੰਚ

ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪੂਰੇ ਨਾਟਕ ਤੇ ਇਕਾਂਗੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ 'ਲਘੂ ਨਾਟਕ' ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਉਪੇਰਾ ਨਾਟਕ, ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ ਰੇਡੀਓ ਨਾਟਕ, ਬਾਲ ਨਾਟਕ, ਟੀ. ਵੀ. ਨਾਟਕ, ਸ਼ੁੱਧ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਨਾਟ ਰੂਪਾਂ ਉਪਰ ਨਿੱਠ ਕੇ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਪੀੜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੌਥੀ ਪੀੜੀ ਦਾ ਦੌਰ 1990 ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੌਰ ਲਿਬਰਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਾਈਵੇਟਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਤੇ ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜਨਜੀਵਨ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਮਸਲਨ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ, ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ, ਉਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ। ਇਸੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਟੀ. ਵੀ. ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਤੇ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਚੈਨਲਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਨੇ ਨਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆਂ। ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਨੇ ਸਮੁੱਚੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਬੂਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਨਵੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ, ਇਕ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨਾਟਕ, ਥੜਾ ਨਾਟਕ, ਕੋਰੀਓਗਰਾਫੀ ਤੇ ਮੂਕ ਨਾਟਕਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਸਾਰਾ ਵਧਾਇਆ, ਕੈਨੇਡਾ, ਕੀਨੀਆਂ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਰੰਗਮੰਚੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਸਾਬਤਕਦਮੀ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੌਰ ਦਾ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਚੌਥੀ ਪੀੜੀ ਦਾ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੀੜੀ ਵਿਚਲੇ ਪਾਲੀ ਭੁਪਿੰਦਰ, ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸੇਮਪਾਲ ਹੀਰਾ, ਬਲਰਾਜ ਮਾਨ, ਜਗਦੇਵ ਢਿਲੋਂ, ਵਰਿਅਮ ਮਸਤ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰੀਤ ਮਹਿੰਦਰ ਸੇਖੋਂ, ਕੁਲਦੀਪ ਦੀਪ, ਸਤਿੰਦਰ ਨੰਦਾ, ਰਾਜਵੰਤ ਕੌਰ ਮਾਨ, ਨਸੀਬ ਬਵੇਜਾ, ਜਗਦੀਸ਼ ਸੱਚਦੇਵਾ, ਹਰਕੇਸ਼ ਚੌਧਰੀ, ਸੁੱਖੀ ਪਾਤੜਾਂ, ਪ੍ਰਿੰਸ ਕੇ. ਜੇ. ਸਿੰਘ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ, ਗੁਰਿੰਦਰ ਮਕਨਾ, ਸਬਦੀਸ਼, ਹੰਸਾ ਸਿੰਘ, ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰ ਬਰਾੜ, ਟੋਨੀ ਬਾਤਿਸ਼, ਰਾਣਾ ਰਣਬੀਰ, ਬਲਰਾਮ, ਜਗਦੀਸ਼, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪੀੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਖੁੱਲ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੀੜੀ ਦੇ ਰੰਗ ਕਰਮੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਖੁੱਲੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਅਤੇ ਨਾਟ ਭਵਨ/ਨਾਟ-ਘਰ ਉਸਾਰੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਨਾਟਸ਼ਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਜਤਿੰਦਰ ਬਰਾੜ)

ਇਨਪੁੱਟ ਭਵਨ ਬਿਆਸ (ਹੰਸਾ ਸਿੰਘ) ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ ਭਵਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ), ਨਾਟ ਪਲੈਸ ਵੇਰਕਾ (ਬਲਵਿੰਦਰ ਵੇਰਕਾ) ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ (ਹਿਰਦੇਪਾਲ) ਯੂਨੀਕ ਥੀਏਟਰ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ (ਸੁਦਰਸਨ ਸੈਣੀ) ਗੁਰਸਰਨ ਕਲਾ ਭਵਨ ਮੰਡੀਮੁੱਲਾਂਪੁਰ(ਹਰਕੇਸ਼ ਚੌਧਰੀ) ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਮੋਹਤਾ ਹਰੀ ਭਗਤ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਆਰਟ ਹੋਮ ਦੀਨਾਨਗਰ (ਡਾ. ਸੁਰੇਸ਼ ਮਹਿਤਾ) ਖੁੱਲਾ ਰੰਗਮੰਚ ਲਹਿਰਾ ਗਾਗਾ (ਸੈਮੂਅਲ ਜੌਨ) ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਗੁਰਦੀਪ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਨਾਟਘਰ ਰਾਏਕੋਟ (ਡਾ. ਸੋਮਪਾਲ ਹੀਰਾ/ਪ੍ਰੋ. ਕੰਵਲ ਢਿੱਲੋਂ) ਆਦਿ ਨਾਟ ਭਵਨ/ਨਾਟ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਰੰਗਮੰਚੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਰਾਏਕੋਟ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਕ ਟਿਕਟ ਖ੍ਰੀਦ ਕੇ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਦੀ ਤੌਫੀਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਨਾਟਕ ਗਰੁੱਪ ਆਪਣੇ ਨਿਰੰਤਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਨੇਕਾ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਾਟ ਕਰਮੀ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਕੋਲੋਂ ਫਿਲਮ ਇੰਡਸਟਰੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਕਰਮੀ ਲਏ ਹਨ ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਸੰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ ਤੌਫੀਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਨੀਲਮ ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਆਤਮਜੀਤ, ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਹਰਕੇਸ਼ ਚੌਧਰੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜੋ ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। 105 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ, ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਤਰਾਅ ਚੜਾਅ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ 21 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਚਣੌਤੀਆਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਤੱਤਕਾਲੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਨਾਟਕੀ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਮੰਚਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੈਨਵਸ ਉੱਤੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ ਡਾ. ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 48

² ਉਚੀ, ਪੰਨਾ 59

³ ਉਚੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਪੰਨਾ 29

⁴ ਉਚੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 77

⁵ ਉਚੀ, ਪੰਨਾ 125-129